

POSTANOWIENIE

28 marca 2024 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

SSN Kamil Zaradkiewicz

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 28 marca 2024 r. w Warszawie
zażalenia C. G. i L. G.

na postanowienie Sądu Okręgowego we Wrocławiu

z 12 grudnia 2022 r., II Ca 2615/21,

w sprawie z wniosku Z. G.

z udziałem C. G., L. G. i T. B.

o dział spadku, podział majątku i zniesienie współwłasności,

**uchyla zaskarżone postanowienie pozostawiając
rozstrzygnięcie o kosztach postępowania zażaleniowego
w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie.**

UZASADNIENIE

Postanowieniem z 12 grudnia 2022 r. Sąd Okręgowy we Wrocławiu w sprawie z wniosku Z. G. przy udziale C. G., L. G. i T. B. o dział spadku, podział majątku i zniesienie współwłasności, na skutek apelacji wnioskodawcy od postanowienia Sądu Rejonowego dla Wrocławia-Krzyków we Wrocławiu z 16 czerwca 2021 r. uchylił zaskarżone postanowienie w punktach: II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX oraz XII i w tym zakresie przekazał sprawę Sądowi Rejonowemu dla Wrocławia-Krzyków we Wrocławiu do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania apelacyjnego.

Wnioskiem z 27 lutego 2015 r. Z. G. wniósł o dokonanie działu spadku i dokonanie podziału majątku wspólnego po J. G. zmarłym 23 września 1993 r. w W. i K. G. zmarłej w dniu [...] 1998 r. w W.. Na podstawie art. 1035 k.c. oraz art. 207 k.c. w związku z art. 686 k.p.c. wniósł także o zasądzenie kwoty 20 000 zł tytułem wynagrodzenia za korzystanie w okresie 10 lat poprzedzających wniesienie wniosku z gospodarstwa rolnego oraz pobierania pożytków i innych przychodów czerpanych ponad przysługujący im udział z wyłączeniem wnioskodawcy.

W odpowiedzi na wniosek uczestnicy C. G. i L. G. wnieśli o dokonanie działu spadku po zmarłych K. G. i J. G. w określony w odpowiedzi sposób, a także oddalenie żądania wnioskodawcy o zasądzenie na jego rzecz od uczestników postępowania wynagrodzenia za korzystanie i pobieranie pożytków z gospodarstwa rolnego wchodzącego w skład masy spadkowej w części należącej do udziału przypadającego wnioskodawcy, a ponadto rozłożenie przez Sąd kwoty zasądzonej od uczestników postępowania na rzecz wnioskodawcy na pięć równych rat płatnych w odstępach jednego roku, przy czym płatność pierwszej z rat nastąpiłaby w terminie 12 miesięcy od daty uprawomocnienia się orzeczenia zapadłego w niniejszej sprawie, a także zasądzenie od wnioskodawcy na rzecz uczestników postępowania kosztów postępowania według norm przepisanych. Z tej ostrożności procesowej, w przypadku uznania przez Sąd roszczenia wnioskodawcy o rozliczenie kwot należnych mu z tytułu pożytków z części gospodarstwa rolnego odpowiadającej jego udziałowi w prawie własności za zasadne, uczestnicy postępowania wnieśli o równoczesne rozliczenie przez Sąd nakładów i wydatków koniecznych poniesionych przez uczestników postępowania w równoległym zakresie.

Pismem wniesionym 5 października 2018 r. wnioskodawca dokonał rozszerzenia wniosku i jego modyfikacji.

Postanowieniem z 16 czerwca 2021 r. Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Krzyków we Wrocławiu ustalił, że udziały w majątku wspólnym K. G. i F. G. były równe; ustalił skład majątku wspólnego K. G. i F. G., ustalił skład spadku po F. G., skład spadku po K. G., skład spadku po J. G., dokonał podziału majątku wspólnego K. G. i F. G. oraz działu spadku po J. G., K. G. i F. G., a także zniesienia współwłasności gospodarstwa rolnego, nakazał wnioskodawcy wydanie

gospodarstwa rolnego opisanego w terminie 30 dni od uzyskania przez niego całkowitej spłaty udziału spadkowego; oddalił roszczenia wnioskodawcy w zakresie rozliczenia pożytków z gospodarstwa rolnego; oddalił roszczenia uczestników L. G. i C. G. w zakresie nakładów na gospodarstwo rolne; ustalił, że strony ponoszą koszty związane ze swoim udziałem w sprawie;

Od postanowienia Sądu I instancji wnioskodawca wniósł apelację, w której zaskarżył to postanowienie w części obejmującej punkty: II, III, IV, V, VI, VII w części oddalającej żądanie zapłaty dalszej kwoty w wysokości 62 514,64 zł, VIII, IX oraz XII.

W apelacji sformułowano zarzuty naruszenia zarówno przepisów prawa procesowego [w szczególności art. 233 § 1 k.p.c.; art. 686 k.p.c. w zw. z art. 688 k.p.c. w zw. z art. 618 § 1 k.p.c., art. 618 § 3 k.p.c.; art. 233 § 1 k.p.c. w zw. z art. 286 k.p.c. oraz art. 619 § 2 k.p.c.; art. 622 k.p.c. w zw. z art. 688 k.p.c.), jak i przepisów prawa materialnego (w szczególności art. 207 k.c. w zw. z art. 53 § 2 k.c. oraz w zw. z art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 18 grudnia 2003 r. o płatnościach bezpośrednich do gruntów rolnych i oddzielnej płatności z tytułu cukru (Dz.U. 2004 nr 6 poz. 40)). W swojej apelacji wnioskodawca wniósł o uchylenie postanowienia Sądu I instancji w zaskarżonej części i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania temu Sądowi z uwagi na nierozpoznanie istoty sprawy, ewentualnie o zmianę zaskarżonego postanowienia w sposób szczegółowo wskazany w apelacji.

Na skutek apelacji wnioskodawcy Sąd Okręgowy we Wrocławiu postanowieniem z 12 grudnia 2022 r. uchylił zaskarżone postanowienie w punktach: II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX i XII i w tym zakresie przekazał sprawę Sądowi Rejonowemu dla Wrocławia-Krzyków we Wrocławiu do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania apelacyjnego.

Sąd II instancji wskazał, że zasadniczym mankamentem zaskarżonego postanowienia jest brak rozstrzygnięcia w przedmiocie rozliczenia wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z nieruchomości. W ocenie Sądu *ad quem* Sąd Rejonowy odmówił w istocie rozpoznania zasadności tego żądania wnioskodawcy,

dokonując jedynie oddalenia jego roszczenia w zakresie rozliczenia pożytków z gospodarstwa rolnego (pkt IX zaskarżonego postanowienia).

Sąd II instancji podkreślił, że za nierozpoznanie istoty sprawy musi być poczytane nieuzasadnione prawnie pominięcie przy rozstrzyganiu przez Sąd I instancji konieczności zbadania żądania wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z nieruchomości. W ocenie Sądu *ad quem* Sąd I instancji odmówił bezzasadnie oceny tegoż żądania i poprzestał jedynie na ocenie treści wniosku oraz części zarzutów uczestników, a w konsekwencji nie poczynił nawet ustaleń istotnych dla oceny zasadności tego żądania, dokonując jednocześnie niepełnej rekonstrukcji stanu faktycznego i prawnego, w oparciu o który oceniał poddane pod osąd rozliczenia między uczestnikami postępowania.

Zażalenie na postanowienie Sądu II instancji zostało wniesione przez uczestników C. G. oraz L. G., którzy zaskarżyli je w całości. W swoim zażaleniu zaskarżonemu postanowieniu zarzucili naruszenie art. 386 § 4 k.p.c. oraz art. 382 k.p.c. i wniesli o uchylenie tego postanowienia i przekazanie Sądowi II instancji sprawy do ponownego rozpoznania.

W odpowiedzi na zażalenie wnioskodawca wniósł o oddalenie zażalenia uczestników.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zażalenie jest uzasadnione.

Zażalenie na orzeczenie kasatoryjne sądu drugiej instancji służy przeprowadzeniu kontroli procesowych podstaw wydania przez ten sąd wyroku kasatoryjnego zamiast – co w postępowaniu cywilnym przed sądami powszechnymi jest zasadą – merytorycznego zakończenia sprawy. To ostatnie oznacza, że w razie uwzględnienia apelacji sąd drugiej instancji z reguły zmienia – zgodnie z art. 386 § 1 k.p.c. – zaskarżony wyrok i orzeka co do istoty sprawy (zob. przede wszystkim uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego – zasadę prawną – z 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07; zob. też np. postanowienie Sądu Najwyższego z 25 października 2012 r., I CZ 143/12). Sąd drugiej instancji ma przede wszystkim

obowiązek z urzędu raz jeszcze dokonać subsumpcji ustalonego stanu faktycznego pod mające zastosowanie w sprawie przepisy prawa materialnego.

Przedmiotem oceny Sądu Najwyższego w tym postępowaniu jest ewentualny błąd sądu odwoławczego przy kwalifikowaniu określonej sytuacji procesowej jako odpowiadającej, powołanej przez ten sąd, podstawie orzeczenia kasatoryjnego (postanowienie Sądu Najwyższego z 7 listopada 2012 r., IV CZ 147/12). Przedmiotem badania Sądu Najwyższego jest istnienie formalnych, procesowych podstaw wydania przez sąd odwoławczy wyroku kasatoryjnego, a nie reformatoryjnego. Środek odwoławczy unormowany w art. 394¹ § 1¹ k.p.c., przy swojej specyfice, pozostaje zażaleniem, więc środkiem, przy użyciu którego rozstrzygane są kwestie procesowe, a nie materialnoprawne. Poza zakresem kontroli w tym trybie pozostaje zatem prawidłowość stanowiska sądu odwoławczego co do *meritum*. W związku z tak określoną funkcją Sądu Najwyższego zażalenie powinno skupiać się na argumentach prawnych mających przekonać o naruszeniu art. 386 § 4 k.p.c., a nie na kwestionowaniu merytorycznych podstaw orzeczenia (tamże).

Taki środek odwoławczy nie służący kontroli materialnoprawnej podstawy orzeczenia. Dopuszczenie takiej kontroli oznaczałoby przyzwolenie, by zażalenie to stanowiło w istocie substytut skargi kasacyjnej, której przesłanki są odmienne i unormowane samodzielnie (postanowienie Sądu Najwyższego z 7 listopada 2012 r., IV CZ 147/12). Merytoryczne ustosunkowanie się do ewentualnych zarzutów wykraczających poza ramy wyznaczone art. 386 § 4 k.p.c. musiałyby skutkować bezpośrednią kontrolą trafności oceny prawnej i wskazań co do dalszego postępowania wyrażonych w uzasadnieniu zaskarżonego postanowienia sądu drugiej instancji i oznaczałoby przejęcie przez Sąd Najwyższy roli jako sądu kasacyjnego (postanowienie Sądu Najwyższego z 5 grudnia 2012 r., I CZ 168/12). Nie może być też np. rozpoznany w tym trybie zarzut niedostatku uzasadnienia zaskarżonego orzeczenia.

Okoliczności te przemawiają za wąskim określeniem granic kognicji Sądu Najwyższego rozpoznającego zażalenie w trybie art. 394¹ § 1¹ k.p.c. W konsekwencji w razie nieuwzględnienia zażalenia następuje jego oddalenie, zaś

w przypadku uwzględnienia Sąd Najwyższy uchyla zaskarżone orzeczenie (wyrok albo postanowienie co do istoty sprawy). W pierwszej sytuacji sprawa zostaje po raz kolejny rozpoznana przez sąd pierwszej instancji, w drugiej zaś sąd drugiej instancji ponownie rozpoznaje apelację. Istota omawianego postępowania zażaleniowego wyłącza więc możliwość przychylenia się do wniosku uczestnika postępowania, ażeby w wypadku uwzględnienia zażalenia Sąd Najwyższy wydał postanowienie reformatoryjne (postanowienie Sądu Najwyższego z 5 grudnia 2012 r., I CZ 168/12).

Ustawodawca dopuścił zażalenie do Sądu Najwyższego na kasatoryjne orzeczenia sądu drugiej instancji z uwagi na konieczność weryfikacji, czy kompetencja sądu odwoławczego wydawania rozstrzygnięć kasatoryjnych nie jest nadużywana (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 25 października 2012 r., I CZ 135/12). Zażalenie służy w takim przypadku kontroli prawidłowości wyboru przez sąd drugiej instancji orzeczenia – sprawdzeniu wystąpienia w danym przypadku podstawy do wydania takiego orzeczenia, co wynika wprost z art. 386 § 4 k.p.c. (zob. zamiast wielu postanowienie Sądu Najwyższego z 25 października 2012 r., I CZ 144/12).

W postępowaniu toczącym się przed Sądem Najwyższym na skutek zażalenia złożonego na podstawie art. 394¹ § 1¹ k.p.c. na orzeczenie kasatoryjne Sąd Najwyższy bada wyłącznie to, czy wystąpiły wskazane przez sąd drugiej instancji przesłanki uchylenia zaskarżonego wyroku. Określonymi w k.p.c. przesłankami tymi są: 1) nieważność postępowania przed sądem pierwszej instancji, 2) nierozpoznanie przez ten sąd istoty sprawy oraz 3) sytuacja, gdy wydanie wyroku przez sąd drugiej instancji wymagałoby przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości.

W niniejszej sprawie Sąd drugiej instancji uchylił zaskarżone orzeczenie z uwagi na zaistnienie przesłanki z art. 386 § 4 k.p.c., wskazując że Sąd *a quo* nie rozpoznał istoty sprawy.

W przyjętym w prawodawstwie polskim modelu tzw. apelacji pełnej rola sądu drugiej instancji nie ogranicza się wyłącznie do kontroli zaskarżonego rozstrzygnięcia, ale obejmuje także powinność merytorycznego rozpoznania

sprawy, uwzględnivszy własne ustalenia faktyczne, poczynione na podstawie zarówno materiału zebranego w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, jak też w postępowaniu apelacyjnym. Wynika to z faktu, iż celem postępowania apelacyjnego jest – w ramach kontroli instancyjnej – ponowne i wszechstronne merytoryczne rozpoznanie sprawy.

Pominięcie przy rozstrzyganiu przez Sąd I instancji konieczności zbadania jednego ze zgłoszonych żądań (wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z rzeczy) oraz nieustalenie faktów istotnych dla oceny zasadności tego żądania (oraz niepełna rekonstrukcja stanu faktycznego i prawnego) nie świadczą o nierozpoznaniu istoty sprawy w rozumieniu art. 386 § 4 k.p.c. Sąd odwoławczy, dostrzegając tego rodzaju wadliwość rozstrzygnięcia sądu *a quo*, obowiązany jest bowiem w takim przypadku samodzielnie dopełnić niezbędnych czynności w ramach modelu postępowania apelacji pełnej bez względu na ewentualną utrudnioną ocenę materiału dowodowego, wynikającą np. z potrzeby jego uzupełnienia. W tym zakresie sąd drugiej instancji dysponuje bowiem niezbędnymi instrumentami zarówno w zakresie odpowiedniego stosowania reguł ciężaru dowodu, zasad oceny dowodów, jak i przeprowadzenia lub uzupełnienia części dowodów we własnym zakresie, nie wyłączając możliwości rozpoznania pominiętych dotąd wniosków dowodowych oraz tych postanowień sądu pierwszej instancji, które nie podlegały zaskarżeniu w drodze zażalenia, a miały wpływ na rozstrzygnięcie sprawy (zob. np. postanowienia Sądu Najwyższego: z 27 kwietnia 2017 r. IV CZ 10/17; z 1 marca 2023 r., III CZ 285/22).

Pojęcie istoty sprawy odnosi się do jej aspektu materialnego, zaś nierozpoznanie tak rozumianej istoty ma miejsce wówczas, gdy rozstrzygnięcie sądu pierwszej instancji nie odnosi się do tego, co było przedmiotem sprawy, gdy sąd zaniechał zbadania materialnej podstawy żądania albo merytorycznych zarzutów strony, bezpodstawnie przyjmując, że istnieje przesłanka materialnoprawna lub procesowa unicestwiająca roszczenie (zob. zamiast wielu wyroki Sądu Najwyższego: z 9 stycznia 1936 r., C 1839/36, Zb. Orz. 1936 poz. 315; z 12 lutego 2002 r., I CKN 486/00, OSP 2003 Nr 3, poz. 36; z 21 października 2005 r., III CK 161/05; postanowienia Sądu Najwyższego: z 23 września 1998 r., II CKN 897/97, OSNC 1999 Nr 1, poz. 22; z 15 lipca 1998 r. II CKN 838/97;

z 3 lutego 1999 r., III CKN 151/98; z 25 października 2012 r., I CZ 139/12; z 9 listopada 2012 r. IV CZ 156/12; z 26 listopada 2012 r., I CZ 147/12; z 16 listopada 2012 r. III CZ 83/12; z 6 lutego 2018 r., IV CZ 1/18; z 30 września 2020 r., IV CZ 53/20, z 1 marca 2023 r., III CZ 285/22).

Sytuacja taka ma miejsce, jeżeli sąd rozstrzygnął o żądaniu powoda na innej podstawie faktycznej i prawnej niż zgłoszona w pozwie, nie rozważył wszystkich zarzutów pozwanego dotyczących kwestii faktycznych czy prawnych rzutujących na zasadność roszczenia będącego przedmiotem sprawy. Innymi słowy, nierozpoznanie istoty sprawy polega na zaniechaniu zbadania materialnej podstawy żądania pozwu, tj. niewyjaśnieniu i pozostawieniu poza oceną okoliczności faktycznych, stanowiących przesłanki zastosowania normy prawa materialnego, będącej podstawą roszczenia. Do nierozpoznania istoty sprawy dochodzi również w sytuacji, w której sąd pierwszej instancji dokonał oceny prawnej roszczenia bez oparcia jej o właściwie ustaloną podstawę faktyczną i w związku z tym w sprawie zachodzi potrzeba poczynienia po raz pierwszy niezbędnych ustaleń faktycznych.

Oceny tego, czy sąd pierwszej instancji rozpoznał istotę sprawy, dokonuje się na podstawie analizy żądań pozwu i przepisów prawa materialnego stanowiących podstawę rozstrzygnięcia, nie zaś na podstawie ewentualnych wad postępowania wyjaśniającego. Niewyjaśnienie okoliczności faktycznych istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy nie jest równoznaczne z nierozpoznanie jej istoty (postanowienie Sądu Najwyższego z 23 listopada 2012 r., I CZ 152/12).

Nie jest dopuszczalne wydanie orzeczenia kasatoryjnego, jeżeli postępowanie dowodowe w przeważającym zakresie zostało przeprowadzone, zaś potrzeba nawet znacznego uzupełnienia postępowania dowodowego nie stanowi podstawy do wydania orzeczenia kasatoryjnego (zob. postanowienia Sądu Najwyższego: z 21 lutego 2019 r. I CZ 7/19; z 1 marca 2023 r., III CZ 285/22). Ta ostatnia okoliczność nie może stanowić podstawy do wydania przez sąd drugiej instancji orzeczenia kasatoryjnego; może nią być, jak wynika jednoznacznie z obecnego brzmienia art. 386 § 4 k.p.c., wyłącznie konieczność przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości.

Nierozpoznania istoty sprawy nie można wiązać z pominięciem rozpoznania części roszczeń lub wydania orzeczenia tylko co do części zgłoszonego żądania. Nie oznacza, że sąd pierwszej instancji nie rozpoznał istoty sprawy, jeżeli został zakwestionowany przez sąd odwoławczy pogląd prawny sądu pierwszej instancji, co do podstawy prawnej rozpoznawanego roszczenia (zob. np. postanowienia Sądu Najwyższego: z 25 października 2012 r., I CZ 139/12; z 25 kwietnia 2014 r., II CZ 117/13; z 13 grudnia 2022 r., III CZ 370/22). Z reguły sprawa została przez sąd *a quo* wówczas rozpoznana merytorycznie i rozstrzygnięta co do jej istoty, zaś to w ocenie sądu odwoławczego było rozstrzygnięcie błędne (tak *imprimis* postanowienie Sądu Najwyższego z 25 października 2012 r., I CZ 139/12). Jeśli Sąd drugiej instancji prezentuje inny pogląd na sposób, w jaki należało wyłożyć i zastosować prawo materialne, to władny jest we własnym zakresie odmiennie ocenić zasadność roszczenia zgłoszonego przez powodów ewentualnie uzupełnić postępowanie dowodowe (zob. postanowienia Sądu Najwyższego: z 25 kwietnia 2014 r. II CZ 117/13; z 1 marca 2023 r., III CZ 285/22).

Sąd drugiej instancji dysponuje kompetencją do prowadzenia postępowania rozpoznawczego, tak w aspekcie gromadzenia materiału procesowego, jak i oceny prawnej, w zasadzie na równi z sądem pierwszej instancji (zob. art. 381-383 k.p.c.). Również ewentualne niebezpieczeństwo ograniczenia merytorycznego rozpoznania sprawy do jednej instancji, a w konsekwencji naruszenia konstytucyjnego modelu dwuinstancyjności postępowania, może być brane pod uwagę jedynie wyjątkowo i w zasadzie wynika z przesłanek wydania orzeczenia kasatoryjnego na podstawie art. 386 § 4 k.p.c. Nie może natomiast stanowić swoistej samodzielnej podstawy oceny, bez względu na te ostatnie, które w istocie służą właśnie realizacji gwarancji wynikających z takiego modelu postępowania sądowego.

Z tych względów na podstawie art. 394¹ § 1¹ i 3 k.p.c. w zw. z art. 398¹⁵ § 1 i w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. orzeczono jak w sentencji, pozostawiając rozstrzygnięcie o kosztach postępowania zażaleniowego w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie (art. 108 § 2 w zw. z art. 398²¹ w zw. z art. 394¹ § 3 k.p.c.).

[SOP]

[ms]

